

EFFECT OF SEMMELWEIS 5.

Kiegészítő adatok a budapesti Semmelweis-szoborcsoport történetéhez: koszorúzás (1948) után áttelepítés (1949)

Complementary data to the history of the Budapest Semmelweis sculpture: removal/transfer (1949) after a wreath-laying ceremony (1948)

Prof. Dr. Fazekas Tamás, c. egyetemi tanár, CSc/PhD, DSc

Szegedi Tudományegyetem, Szent-Györgyi Albert Klinikai Központ, Általános Orvostudományi Kar
fazekas.tamas@med.u-szeged.hu

Initially submitted October 10, 2015; accepted for publication november10, 2015

Abstract:

Ignaz Philipp Semmelweis (1818—1865), a Hungarian gynaecologist of genius was the first to explore and elucidate the etiology, the concept and the prophylaxis of childbed fever. A great Hungarian sculptor, Alajos Stróbl (1856-1926) carved Semmelweis' figure in a grandiose marble statue, which was unveiled in the Budapest Erzsebet square in 1906. The author provides some complementary data concerning the 1949 transport of the Semmelweis monument from the Erzsebet square (named in those days after Stalin) to the garden at the front of the St. Rokus Hospital, its recent place.

Kulcsszavak: Semmelweis Ignác; Stróbl Alajos Semmelweis-szobra; a Semmelweis-szoborcsoport áthelyezése 1949-ban

Keywords: Ignatius Semmelweis; Alajos Stróbl's Semmelweis statue; the 1949 transport of the Semmelweis monument

Csak a történeteinkből tudhatjuk meg, hogy történeteink véget értek, különben úgy élnénk, mintha még mindig volna mit folytatnunk [...], azaz tévedésben élnénk

(Kertész Imre *Felszámolás*)

Az 1948/49-ben, a Sztálin nevét viselő (korábban Erzsébet, 1953-tól Engels, majd 1990-től újra Erzsébet) téren lévő autóbusz-pályaudvar ünnepélyes átadására, az akkor szokványos külsőségek közt, 1949. szeptember 17-én került sor (*I. kép*).

1. kép A távolsági autóbusz-pályaudvar avatóünnepsége a Sztálin (később Engels, majd Erzsébet) téren
1949. szeptember 17-én

Egy évvel korábban, 1948. szeptember 6-án (hétfőn) délelőtt 10 h-kor a Pázmány Péter Tudományegyetem aulájában a *Centenáris Orvosi Nagyhét* (1948. szeptember 4-12.) keretében *Semmelweis-émlékünnepélyt* rendeztek (2). A rektor megnyitója után emlékbeszédek hangzottak el, majd a hallgatóság megkoszorúzta liptóújházi *Stróbl Alajosnak* (1856—1926) az Erzsébet téren 1906-ban felállított Semmelweis-szoborcsoportját (2. kép; 1).

2. kép Stróbl Alajos (1856—1926) 1906-ban fölavatott Semmelweis-szoborcsoportja (jelenlegi helyén, a Szt. Rókus Kórház előtti téren)

A 260 cm magas, carrarai márványból faragott álló alak ezen emlékülés laureatja, *Semmelweis Ignác Fülöp* (1818—1865); kezében a gyermekágyi láz kóroktanával kapcsolatos tapasztalatait áttekintő, korszakalkotó könyve (5). A felső, oszlopszerű tagozatot tölgyfalombokat tartó gyermekek veszik körül. A lépcsőzet alsó részén kb. 200 cm-es, szintén márványból készített édesanya ül, ölében gyermekkel; modellje, *Tóth István* közlése szerint (*Orvosi Hetilap* 1927; 70: 131-132.), valószínűleg Stróbl Alajos felesége, *Kratochwill Lujza* volt (3). Egy Wikipédia-kommentelő azt is fölvetette, hogy a nőalak karján ülő kisgyermek Stróbl Alajos Mihály nevű fia, aki később könyvet írt édesapjáról.

A Semmelweis-szoborcsoport felállításának körülményeit *Kapronczay Károly* 1987-ben részletesen összefoglalta az *Orvostörténeti Közlemények* és az *Orvosi Hetilap* hasábjain (1, 4). Tanulmánya a Magyar Tudománytörténeti Intézet (MATI) és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár (SOMKL) munkatársainak jóvoltából digitalizálva, *online* is megjelent. Kapronczay dolgozata elsősorban a szoborkompozíció 1906. évi fölavatásának előzményeivel, a Semmelweis Emlékbizottság erőfeszítéseivel foglalkozik; írásának záró

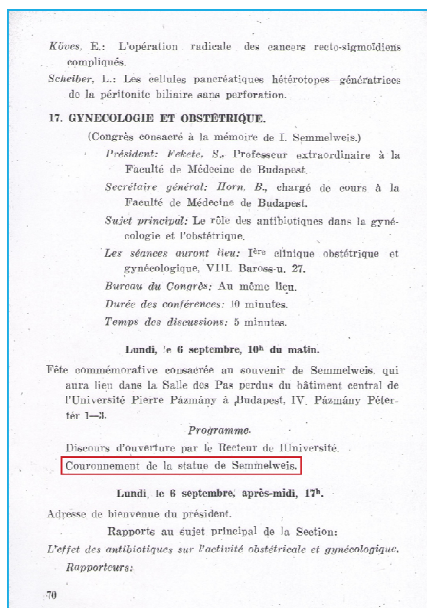
részében megjegyzi, hogy „a második világháború után [...] Semmelweis szobrát át kellett helyezni”, s végül [...] a Rókus Kórház előtti térre került, oda, ahová a „*Semmelweis Emlékbizottság 1893 március(á)ban eredetileg is elképzelte*” (4).

A teret Sztálin halála (1953) után Engelsről nevezték el. Egy nemrégiben közzétett tanulmányban áttekintettük az 1948 szeptemberben, Budapesten, több, mint ezer résztvevővel megrendezett nemzetközi orvostudományi kongresszus főbb mozzanatait (3. kép; 2).

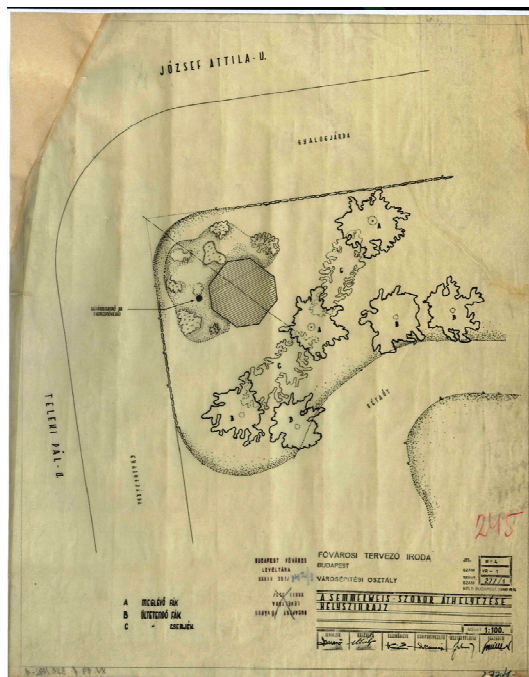
3. kép Az 1948 szeptemberében Budapesten megrendezett Centenáris Orvosi Nagyhét programfüzetének magyar és francia nyelvű címlapja

A programfüzet tanulmányozása közben föltűnt, hogy a Semmelweis-szoborcsoport szeptember 6-ára kitűzött koszorúzásának helyszínét, ti. a Sztálin-teret, a *Centenáris Orvosi Nagyhét* magyarul kinyomtatott programfüzetében még specifikálták, a kicsit később kiadott francia nyelvűből azonban a diktátor neve már kimaradt (4. kép).

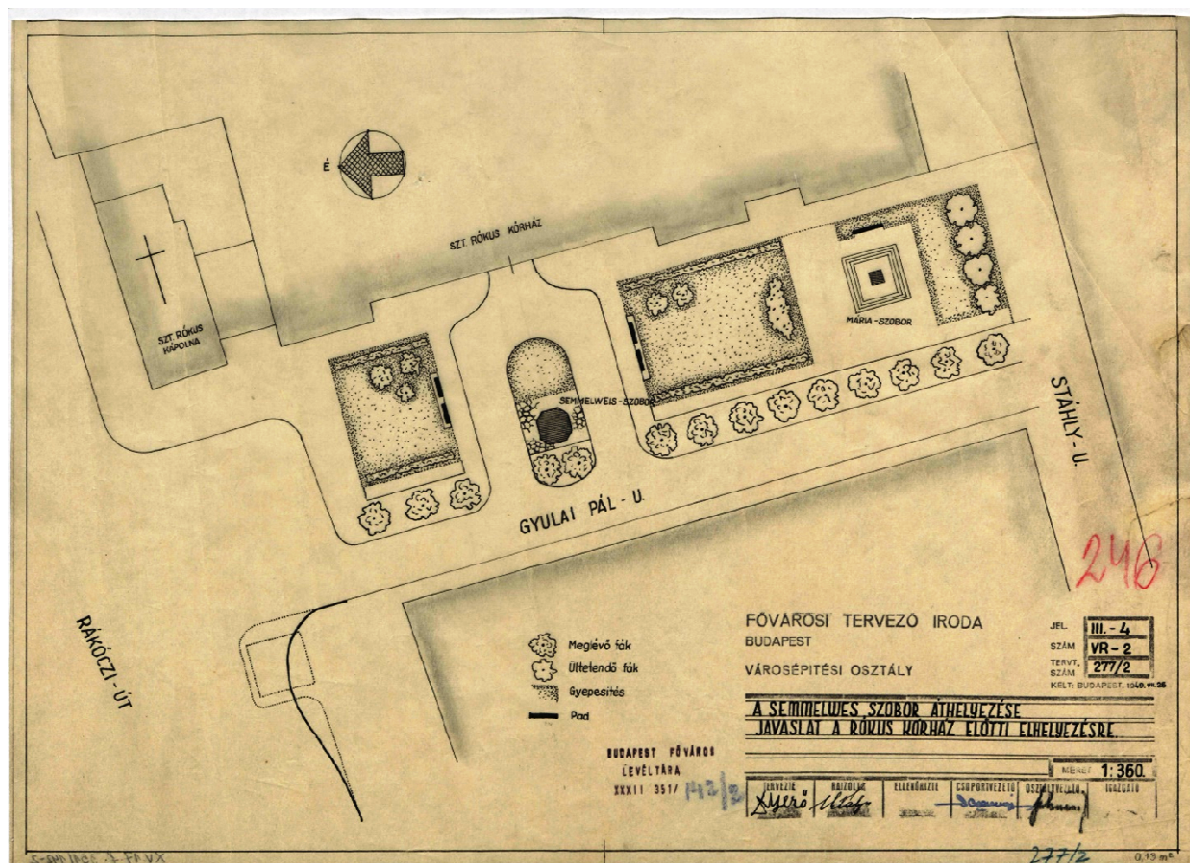
4. kép A Centenáris Orvosi Nagyhét résztvevői szeptember 6-án megkoszorúzták a Semmelweis-szoborcsoportot. A magyarul kinyomtatott programfüzetben még *Sztálin*-téri koszorúzásról írtak, a később kiadott, szebb kiállítású francia nyelvűből azonban a diktátor neve már kimaradt

A Fővárosi Tervező Iroda 1949. július 14-én kelt helyszínrajza szerint (5. kép) a szoborcsoport akkor még a Sztálin-téren volt.

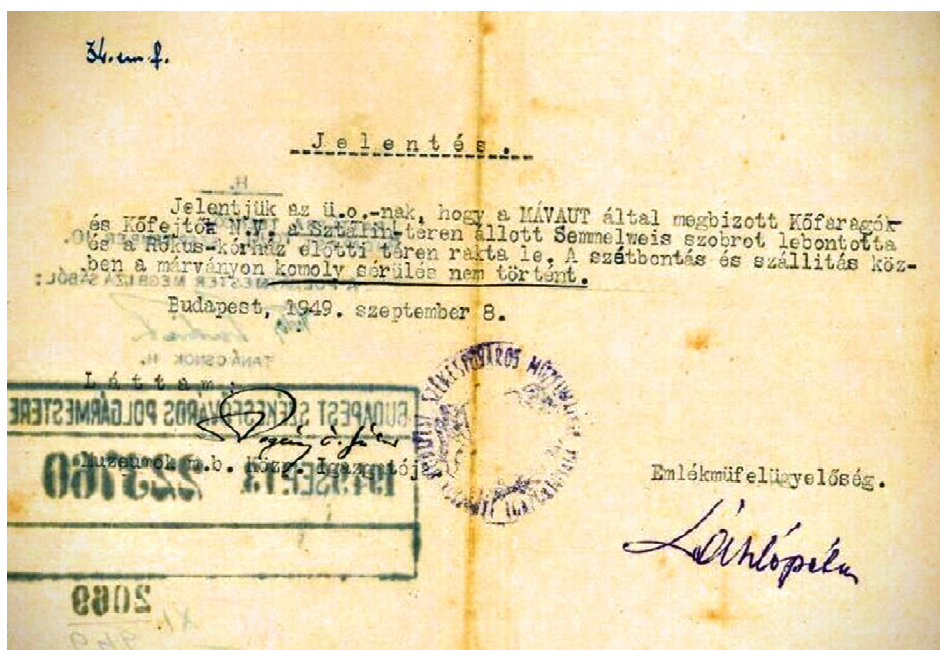
5. A Fővárosi Tervező Iroda 1949. július 14-én keltezett vázlatos helyszínrajza szerint a Semmelweis-szobor ekkor még a Sztálin-téren állt

Az 1949. július 25. keltű (6. kép; 6) már a Rókus Kórház előtti elhelyezésre tett javaslatot.

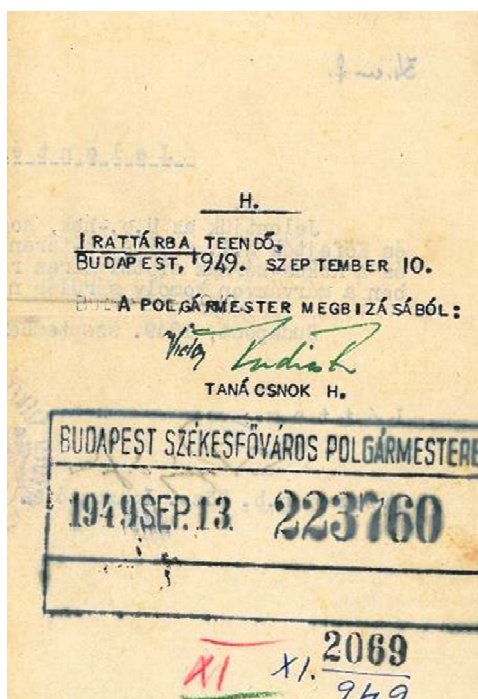

6. ábra Az 1949. július 25-i helyszínrajz már a Rókus Kórház előtti elhelyezésre tett javaslatot

A polgármesteri ügyosztályi iratok között fennmaradt a polgármesterhez intézett, 1949 szeptember 8-án keltezett jelentés (7. kép) a szobor átszállításáról. A Pogány Ö. Gábor (1916—1998) ellenjegyezte emlékmű-felügyelőségi „Jelentés” (7-8.kép) megerősíti, hogy a MÁVAUT által megbízott Kőfaragó- és Kőfejtő N. V. a Sztálin téren állott (sic!) Semmelweis szobrot lebontotta és a Rókus-kórház előtti téren rakta le. A szétbontás és szállítás közben a márványon komoly sérülés nem történt.”

7. ábra A Pogány Ö. Gábor (1916—1998) által „ellenjegyzett” jóváhagyó emlékmű-felügyelőségi jelentés

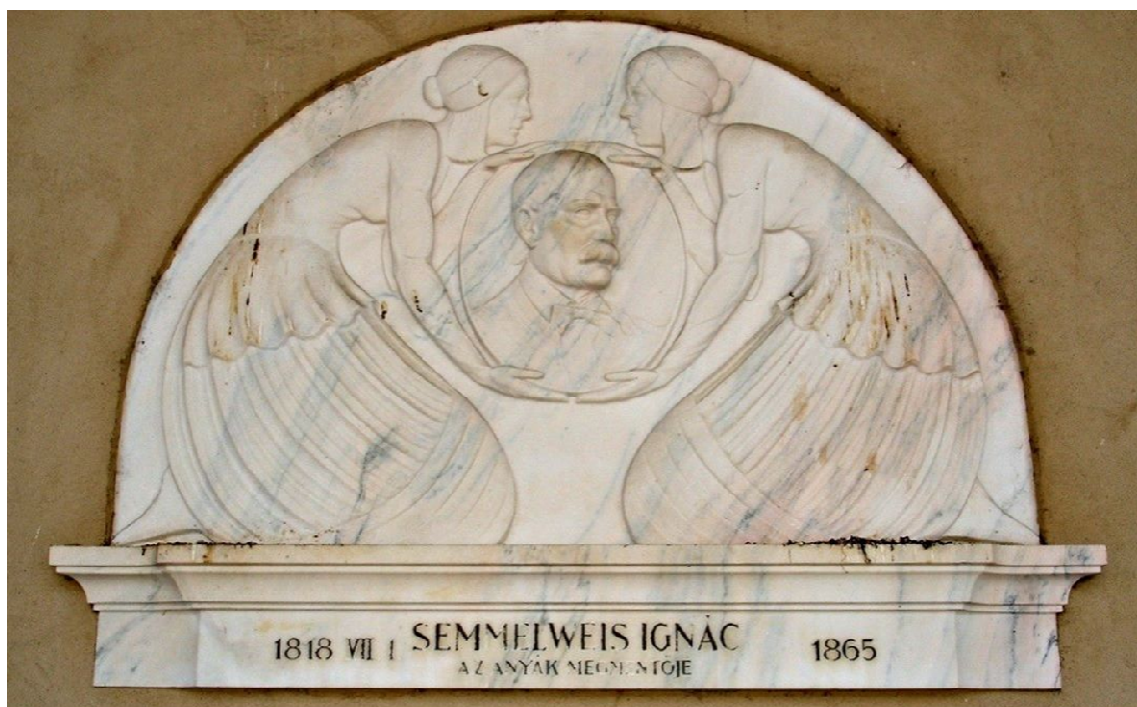
8. ábra A műemlék-felügyelőségi jelentés hátoldala. Az engedélyezést Budapest székesfőváros polgármesterének irodájában 1949. szeptember 13-án iktatták

Stróbl szobrát tehát valamikor 1949 augusztus végén vagy szeptember legelején vihették át jelenlegi helyére, a Szent Rókus Kórház főbejárata elé (VIII. ker., Gyulai Pál u. 2.) elé. Az átszállításra vonatkozó egyéb levéltári iratokat (egy térítvény szerint; 6) valószínűleg még abban az időben kiemelték a helyükről és mindmáig nem kerültek vissza, így az áthelyezés további részleteiről többet *Sipos András dr.* (Budapesti Fővárosi Levéltár/BFL) segítségével sem lehetett megállapítani.

Az autóbusz-pályaudvar sok vihart megért épületét *Nyíri István* (1902—1955) tervezte, Bauhaus-stílusban. Az építkezés idején még senki sem gondolta, mit kell majd kiállnia a kitűnő tervezőmérnöknek. A szocialista realizmus hívei nehéztüzérséggel támadták: kozmopolita formalizmussal, a célszerűség szempontjainak figyelmen kívül hagyásával vádolták. A korabeli építészet legtekintélyesebb, az akkori „nagypolitikától” is respektált *Major Máté* (1904—1986) akadémikusnak kellett a Nyíri alkotta épülettervet megvédeni. A „tiltakozók” úgy vélekedtek, semmi értelme ennyifajta követ beépíteni egy autóbusz-buszpályaudvar homlokzatába, fölöslegesen a hatalmas üvegbeton-felületek, funkciótlanok a ferde falak. Siettek megjegyezni azt is, hogy a Nyíri-féle autóbusz-pályaudvarhoz hasonló objektum nemrégiben az Amerikai Egyesült Államokban /Chicagóban is épült, s a hasonlóság rossz fényt vet a szocializmust építő, antiimperialista Magyarországra. Fölöttébb érdekes helyzet, hogy a rendszerváltoztatás (1989/90) után éppen azért kívánták a különleges műalkotást lebontani, mert a szocialista realista („szocreál”) építészeti stílus prototípusának vélték.

Az épület 1999 óta műemlék, így teljes elpusztításáról szó sem lehetett. Bizonyos részei ma is a fél évszázaddal ezelőtti mindennapokba kalauzolnak. A kocsibeállók fölött végigfutó terasz arra emlékeztet, hogy az ötvenes években még az autóbuszok tetején szállították a csomagokat, így a rakodást is csak fölülről lehetett megoldani. Az utasváró vaskos oszlopaiban kezdetleges klímaberendezések működtek. Az autóbusz-pályaudvarral kapcsolatos viták a rendszerváltoztatás után „természetesen” folytatódtak. Szánták múzeumnak, turisztikai központnak, vendéglőnek, míg végül *Medgyessy Péter* miniszterelnök 2003. február 11-én, az Európa-terv meghirdetésekor (lemondásával egy időben) bejelentette: a Magyar Design Központ kap helyet a műemléképületben. Több, mint egy évtizednyi, nem születési jellegű „vajúdás” után, 2014. március 30-án *Tarlós István* főpolgármester átadta a fölújított, multifunkcionális Erzsébet téri Kulturális Központot és Parkot, a közkedvelt Akváriummal.

A hányatott életű, elhunyt után négyszer áthantolt szülészgénusz nevét és emlékét ma már nem csak a budapesti Semmelweis Egyetem és a SOMKL őrzi, hanem temérdek kórház, műalkotás, egészségügyi intézmény, utcanév, stb. (7). Remélem, nem minősül vérmes lokálpatriotizmusnak, ha az utóbbiak sorából kiemelem *Lux Elek* (1884—1941) 1930 október 25-én fölvatott (s viszonylag ritkán említett) Semmelweis-domborművét (*9. kép*), amely a szegedi Nemzeti Emlékcsarnokban állít csodálatra méltó emléket az anyák megmentőjének.

9. ábra Lux Elek (1884—1941) szobrászművész szegedi Nemzeti Emlécsarnokban 1930. október 25-én fölavatott fehérmárvány Semmelweis-domborműve

IRODALOM

1. A SZEMMELVEISZ-EMLÉK. Budapesti Hírlap, 1906. október 2. p. 10. Digitalizálták a MATI és a SOMLK munkatársai (Gazda István, Kapronczay Károly, Szállási Árpád: A Semmelweis-emlék 1906-ból).
2. FAZEKAS T, FAZEKAS B. *Az Orvosi Hetilap újjáélesztése és a budapesti Centenáris Orvosi Nagyhét (1948). Fazekas Lajos (1915-1973) emlékezete.* Kaleidoscope 2015; 6 (10): 86-122. <http://dx.doi.org/10.17107/kh.2015.10.86-122>
3. GORTVAY GY, ZOLTÁN I. *Semmelweis élete és munkássága.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966; p. 5-292.
4. KAPRONCZAY KÁROLY. *A Semmelweis-szobor története.* Orvostörténeti Közl 1987; 117-120: 267-283 (Orv Hetil 1987; 128: 1473-1475).
5. LÁNG V. *Tájékoztató bibliográfia a Semmelweis Ignácra vonatkozó önálló művekről (a nagyobb könyvrészek és különlenyomatok adataival együtt)* matit.tudomanytortenet.hu/a_mati_kutatasai_140909.pdf
6. SIPOS A. *Személyes közlés/elektronikus levél és csatolmányai,* 2015. április 17. (a Semmelweis-szoborcsoport áthelyezésének levéltári dokumentumai; BFL).
7. SÓS J. *Semmelweis emléke műalkotásokban a budapesti orvostudományi egyetemen.* Orvostörténeti Közl 1968; 46-47: 129-136.

ÁBRA-/KÉPALÁÍRÁSOK

10. A távolsági autóbusz-pályaudvar avatóünnepsége a Sztálin (később Engels, majd Erzsébet) téren 1949. szeptember 17-én
11. Stróbl Alajos (1856—1926) 1906-ban fölavatott Semmelweis-szoborcsoportja (jelenlegi helyén, a Szt. Rókus Kórház előtti téren)
12. Az 1948 szeptemberében Budapesten megrendezett Centenáris Orvosi Nagyhét programfüzetének magyar és francia nyelvű címlapja
13. A Centenáris Orvosi Nagyhét résztvevői szeptember 6-án megkoszorúzták a Semmelweis-szoborcsoportot. A magyarul kinyomtatott programfüzetben még *Sztálin*-téri koszorúzásról írtak, a később kiadott, szebb kiállítású francia nyelvűből azonban a diktátor neve már kimaradt
14. A Fővárosi Tervező Iroda 1949. július 14-én keltezett vázlatos helyszínrajza szerint a Semmelweis-szobor ekkor még a Sztálin-téren állt
15. Az 1949. július 25-i helyszínrajz már a Rókus Kórház előtti elhelyezésre tett javaslatot
16. A Pogány Ö. Gábor (1916—1998) által „ellenjegyzett” jóváhagyó emlékmű-felügyelőségi jelentés
17. A műemlék-felügyelőségi jelentés hátoldala. Az engedélyezést Budapest székesfőváros polgármesterének irodájában 1949. szeptember 13-án iktatták
18. Lux Elek (1884—1941) szobrászművész szegedi Nemzeti Emléksarnokban 1930. október 25-én fölavatott fehérmárvány Semmelweis-domborműve